

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАЪЛИМ

4

2018

МУНДАРИЖА

ИННОВАЦИЯ ВА ИНВЕСТИЦИЯ

Кадыров А.М., Ахмедиева А.Т., Шамсутдинов Н.Н. Валиев Б.Б.	Методология оценки инновационного потенциала региона..... 6
Бурханов А.У., Қурбонов Х.А. Алимова Н.Р., Абдукахарова С.А. Шадыбекова Д.А.	Ўзбекистон худудларида инвестицион фаолликни оширишнинг ўзига хос хусусиятлари..... 11 Инвестицион фаоллик-худудий иқтисодий тараққиётнинг бош омили сифатида..... 20 Инновационные образовательные технологии в сфере здравоохранения Республики Узбекистан..... 26 Роль инвестиционной привлекательности в управлении экономикой Узбекистана..... 32
Жуманиязов И.Т., Холиқов Ҳ.В.	Мамлакатимизда инвестиция дастурларини молиялаштиришда Ўзбекистон Республикаси тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг ўрни..... 37
Рашидов Р.И.	Қишлоқ хўжалигида инновацион ривожлантириш йўналишлари..... 44

МАКРОИҚТИСОДИЙ СИЁСАТ

Усманов А.С.	Методологические основы экономической системы..... 50
Умаров А.А.	Пути расширения участия НИУ в обеспечении макроэкономической стабильности в Республике Узбекистан..... 55

БАНК ИШИ

Султанова Н.И.	Проблемы совершенствование рейтинговой оценки деятельности коммерческих банков Узбекистана..... 62
Мавланов Н.Н.	Корхоналарнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолашни такомиллаштириш йўллари..... 68

МЕҲНАТ ИҚТИСОДИЁТИ

Умурзаков Б.Х.	Сущность и направления децентрализации управления экономикой на региональном уровне..... 73
Холмўминов Ш.Р., Арабов Н.У., Турсунов М.Б. Акрамова Ш.Г.	Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизмлари..... 77
Рустамов Д.Р.	Ривожланган давлатларда эркин иқтисодий зоналар фаолияти: АҚШ тажрибаси..... 86 Молиявий барқарорликни ошириш ва инвестиция сиёсатини фаоллаштириш мақсадида Ўзбекистон пенсия тизимини имитацион моделлаштириш..... 91

Ситмуратов Ш.Т.	Ўзбекистон республикасида меҳнат унумдорлиги ва ишчиларнинг асосий фондлар билан таъминланиши ўртасидаги боғланишни тадқиқ этиш.....	101
Аъзамов Д.Ў.	Мамлакат меҳнат салоҳиятининг шаклланишида оила саломатлигининг аҳамияти.....	107
Қорабоев Н.П.	Соғлиқни сақлаш соҳаси – меҳнат ресурслари таркибини шакллантиришга таъсир этувчи ижтимоий омил сифатида.....	113
Саидов Н.Р.	Қишлоқ аҳолиси иш билан бандлигини оширишнинг ижтимоий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш.....	116

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ

Бердиева У.А.	Солиқларнинг йиғилувчанлиги даражасини ошириш мақсадида солиқ маъмуриятчилигини тизимли тадқиқ этиш хусусида.....	125
Шанасирова Н.А.	Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятининг ривожланиши ва ислоҳ қилиниши.....	134

ҲУДУДЛАР ИҚТИСОДИЁТИ

Хусаинов Ғ.Л.	Худудлар молиявий салоҳиятининг назарий жиҳатлари.....	144
Зокиров Ш.Э.	Худудларнинг иқтисодий салоҳиятини баҳолаш усуллари ва улардан фойдаланиш имкониятлари.....	149

ТАРМОҚЛАР ИҚТИСОДИЁТИ

Беркинов Б.Б.	Оилавий тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишнинг институционал-ҳуқуқий нормалари ва механизмларини такомиллаштириш йўналишлари.....	154
Махмудов Ш.С.	Характерные особенности управления деловой активностью организации.....	161

ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Адылова З.Д.	Зарубежный опыт развития кластерной модели на рынке образовательных услуг.....	167
Чариев Д.М.	Японияда солиқ тизими.....	173
Абдувалиев А.А.	Худудларнинг ташқи иқтисодий алоқаларини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси.....	180

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Хасанов А.А.	Чорвачилик маҳсулотларининг асосий турларини етиштиришни прогноз қилишда мавсумийлик компонентларини ҳисобга олиш механизмлари.....	186
Эрхонова М.А.	Қишлоқ хўжалиги ўсимликларини биологик усулда ҳимоялаш тизимини ривожлантиришнинг экинлар ҳосилига таъсирини баҳолашнинг услубий жиҳатларини такомиллаштириш.....	195

- тиббиёт соҳаси ривожланган мамлакатларда меҳнат ресурсларининг сифат кўрсаткичларига соғлиқни сақлаш соҳасининг таъсирини баҳолаш усулларини ўрганиб амалда қўллаш лозим.

Юқоридагиларни инобатга олиб, ҳулоса қилиб айтишимиз мумкинки, респуб-

ликамизда мавжуд меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш мақсадида чоратадбирларни амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилган ва мамлакатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда.

Манба ва адабиётлар:

1. Б.Х. Умурзаков. Меҳнат ресурслари шаклланиши ва тақсимланишининг хусусиятлари 14-б.

2. “Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланишини илмий-методик асослари” фундаментал илмий лойиҳа ҳисоботи 2016 й. 12-б.

3. Ижтимоий соҳа иқтисодиёти. Дарслик. 2013 й. 70-б.

4. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. 2017 й. 291-б.

ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Саидов Нурали Рахимович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

таянч докторанти

Аннотация. Қишлоқ меҳнат бозорида аҳоли иш билан бандлигини таъминлаш ва ишсизликни камайтириш мураккаб ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида кўп томонлама тадқиқотни талаб қиладиган жараён ҳисобланади. Шунга кўра, ушбу мақолада қишлоқ аҳолисининг иш билан бандлигини оширишнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизми ишлаб чиқилган ҳамда қишлоқ жойларда аҳоли иш билан бандлигини ошириш тамойиллари, мезонлари ва кўрсаткичлари таснифланган.

Асосий сўзлар: меҳнат бозори, ишсизлик, иш билан бандлик, тамойиллар, кўрсаткичлар, усуллар, мезон, баҳолаш, ишчи кучига талаб ва таклиф, иш ўринлари.

Аннотация. Обеспечение занятости населения на сельском рынке труда и снижение безработицы является процессом, требующего всестороннее исследование. В данной статье разработан эффективный социально-экономический механизм повышения занятости населения села, а также квалифицированы принципы, критерии и показатели повышения занятости населения в сельской местности.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, занятость, принципы, показатели, методы, критерий, оценка, спрос и предложение рабочей силы, рабочие места.

Abstract: Ensuring employment of the population in the rural labor market and reducing unemployment is a process that requires a comprehensive study. In this article, an effective social and economic mechanism for increasing the employment of the rural population has been developed, and the principles, criteria and indicators of increasing employment in rural areas

Key words: labor market, unemployment, employment, principles, indicators, methods, criteria, evaluation, supply and demand of labor, jobs.

Аҳолининг меҳнатда бандлик даражаси ҳар қандай давлат иқтисодиётининг ривожланиш кўламини ифодаловчи кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Иш билан бандлик даражаси ижтимоий фой-

дали меҳнат соҳасида меҳнатга лаёқатли аҳолидан фойдаланиш даражасини тавсифлайди. Ушбу кўрсаткичнинг ошиши мамлакатда иқтисодий ҳолатлар мураккаблашувининг олдини олади. Ҳозир мам-

лакатда иш билан банд бўлмаган меҳнатга лаёқатли аҳолининг асосий қисми қишлоқ жойларида яшайди ва ушбу кўрсаткич муттасил ўсиб бориш тенденциясига эга. Бундай ҳолат қишлоқдаги ноқишлоқ меҳнатининг тор доирада қўлланиши, янги иш жойларини яратишга йўналтирилган инвестициялар ҳажмини етарли эмаслиги, қишлоқ хўжалиги корхоналаридаги таркибий ўзгаришлар, меҳнат ресурслари сонининг яратилаётган иш жойлари миқдорига нисбатан тезроқ ўсиши, қишлоқда ишчи кучига талаб ва таклиф ўртасидаги номутаносиблик, маҳаллий кадрлар малакаси ва рақобатбардошлигининг пастлиги, бўш иш жойлари ҳақида маълумотга эга эмаслиги билан асосланади.

Шу нуқтаи назардан муҳтарам Президентимиз Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганларидек, мамлакатимизда “янги иш ўринларини яратиш ҳамда аҳолининг, энг аввало, ўрта махсус ва олий ўқув муассасалари битирувчилари бандлигини таъминлаш, меҳнат бозори мутаносиблигини ва инфратузилмаси ривожланишини таъминлаш, ишсизлик даражасини камайтириш” [3] долзарб масала ҳисобланади.

Шунинг учун, бугунги кунда, айтиш мумкинки, Ўзбекистонда меҳнат бозорининг ҳолати анъанавий хусусиятга эга. Янги иш ўринларининг яратилиши ҳисобига ишсизлар сони бир мунча қисқармоқда. Табиийки, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида қишлоқ аҳолисининг иш билан бандлигини таъминлашнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиш зарур.

Қишлоқ жойларда аҳолининг ижтимоий зарур иш билан бандликка бўлган эҳтиёжи ва уни амалга ошириш имкониятини режали тартибга солиб бориш лозим. Бундан мақсад инсоннинг фаолият кўрсатиш шарт-шароитларни яхшилаш ва иқтисодиётнинг самарали ишлашини таъминлашдан иборат. Қишлоқ жойларда иш билан бандликнинг самарадорлиги хусусияти ишловчиларнинг мамлакат иқтисодиётининг тармоқлари бўйича тақсимлаш тузилмасидан иборат. Ҳозирги вақтда аҳолининг иш билан бандлиги бўйича иқтисодиётдаги тармоқ тузилиши мавжуд

жамият меҳнат потенциалидан фойдаланиш самарадорлиги даражаси пастлигини акс этиради ва тубдан ўзгартиришга муҳтождир.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда қишлоқ аҳолиси таркибида меҳнат ресурсларининг улуши юқори эканлиги, қишлоқ аҳолисининг иқтисодий фаоллиги ва иш билан бандлиги даражасининг пастлиги, қишлоқ жойларида ташкил этилган иш жойларининг асосий қисми қисқа муддатли ва мавсумий хусусиятга эгаллиги, иш билан банд бўлган аҳолининг салмоқли қисми иш ҳақи паст бўлган соҳаларда, норасмий секторда ва барқарор бўлмаган иш жойларида банд этилганлиги, хориждан инвестицияларни жалб этиш бўйича фаол ҳаракатнинг сустлиги, касаначилик иш жойларини кўпайтириш имкониятларининг тўлиқ ишга солинмаётганлиги кузатилади. Республикамиз туманларида мазкур муаммоларнинг мавжудлиги туфайли қишлоқ аҳолиси иш билан бандлиги масалаларини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан ўрганиш ва уларнинг ечимини топиш бугунги куннинг энг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади[4].

Шунга кўра, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «янги иш ўринларини яратиш ҳамда аҳолининг, энг аввало, ўрта махсус ва олий ўқув муассасалари битирувчилари бандлигини таъминлаш, меҳнат бозори мутаносиблигини ва инфратузилмаси ривожланишини таъминлаш, ишсизлик даражасини камайтириш» вазифаларини самарали ҳал этиш долзарб масала ҳисобланади[3].

Фан-техника тараққиётининг жадал ривожланиб бориши қишлоқ жойларда иш билан бандликнинг янги турлари ва технологиялари пайдо бўлишига, бу эса қишлоқ меҳнат бозориде ишчи кучига талаб ва таклифни ҳудуд ва тармоқ даражасида тартибга солишнинг ижтимоий-иқтисодий механизмини такомиллаштиришни ҳамда пировардида эса оқилона иш билан бандликни таъминлашни мақсад қилиб қўяди.

Ҳозирги вақтда қишлоқ аҳолисининг иш билан бандлигини таъминлаш концепцияси 2017-2021 йилларда республикамизни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси талабларига мос мақсад ва вазифаларни белигилаб олишдан иборатдир. Бундай ёндашувнинг марказига уни ривожлантиришнинг ижтимоий бозор типигаги давлат учун хос бўлган объектив жараёнларни ҳисобга олувчи иш билан таъминлашнинг шаклланиши қўйилади. Бу ўз навбатида муайян давр мобайнидаги қўйилган мақсадларга эришишнинг реал имкониятлари билан чекланмайди. Иш билан бандлик ижтимоий ривожланишнинг ҳар бир босқичига хос турли кўриниш ва шаклларда намоён бўладиган ўзига хос ҳодисадир.

Қишлоқ жойларида ишчи кучига талаб ва таклифни мувофиқлаштиришнинг ижтимоий-иқтисодий механизми қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

– иш ҳақи давлат сиёсатини шакллантириш, талаб, таклиф ва ишчи кучининг такрор ишлаб чиқариш баҳосини ҳисобга олган ҳолда, унинг тузатиш механизмларини ишлаб чиқиш;

– иқтисодий фаол аҳолини, асосан қишлоқ ёшларини касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни самарали тизимини ташкил қилиш;

– уй-жой бозорини шакллантириш ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқларини ривожлантириш чоралари ҳисобидан ишчи кучининг ҳаракатчанлигини ошириш учун шароитлар яратиш;

– ишчи кучига талабни (иш ўринлари таклифини) рағбатлантириш, қишлоқ ҳудудларининг хусусиятларига хос инвестициялар жозибадорлигини ошириш, янги иш ўринларини яратишда тижорат банкларининг имтиёзли кредитларини жорий қилиш ва унинг асосланганлигини таъминлаш;

– қишлоқ жойларда ноқишлоқ хўжалиги иш ўринларини яратиш билан бирга, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлашнинг интенсив омилларидан кенг фойдаланиш;

– энг мақбул демографик сиёсатни, миграцион сиёсатни рағбатлантириш,

меҳнат муҳофазаси чораларини шакллантириш орқали ишчи кучи таклифини энг мақбул даражага етказиш.

Юқорида келтирилган иш билан бандликка, ишсизликка таъсир қилувчи мавжуд воситалар, қишлоқ меҳнат бозорини давлат томонидан тартибга солишнинг ижтимоий-иқтисодий механизмини кенг даражада акс эттиради. Шаҳар ва қишлоқ меҳнат бозорларини тартибга солиш усуллари ва шаклларида муайян ўхшашликлар борлигига қарамадан қишлоқ меҳнат бозори ўзига хос жиҳатларга эга.

Ҳудудий сиёсат ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатлар қишлоқ жойларида аҳоли иш билан бандлигини таъминлашнинг муҳим воситаси ҳисобланади, шунга биноан қишлоқда саноат тармоқларини, хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризм, халқ ҳунармандчилигини ривожлантириш йўли билан қишлоқ хўжалигидан бўшаб кетаётган ишчиларга янги иш ўринлари яратилмоқда. Бу билан икки масаланинг ечилиши кузатилмоқда: биринчидан, оқилона иш билан бандликни қўллаб-қувватлаш ва ишсизлик билан курашиш; иккинчидан, қишлоқда демографик босимга ва халқ хўжалиги тизимида унинг функциялари кенгайишига йўл қўймаслик.

Ҳозирги шароитда бошқариш фаолияти функцияси сифатида қишлоқда давлат томонидан иш билан бандликни ва меҳнат бозорини тартибга солиш жараёни нафақат ўз аҳамиятини йўқотмайди, балки хўжалик юритиш янги шакллари ривожланиши ва мулкчилик таркибининг ўзгариши билан қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида меҳнат жараёнларига ўз таъсир доирасини сезиларли даражада кенгайтиради. Шу билан бир вақтда бошқариш ва хўжалик юритишнинг турли даражаларида бундай тартибга солишнинг асосий тамойиллари ва усулларини ишлаб чиқишга нисбатан янги ёндашувлар зарур бўлмоқда.

Қишлоқ жойларида аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашнинг энг муҳим хусусиятларига унинг самарадорлиги нуқтаи назаридан ҳудудий даражада баҳо бериш зарур. Бундай баҳолар фақат

мавжуд муаммоларни аниқлаш учун эмас, балки иш билан бандлик соҳасидаги аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашнинг қонуний тамойилларини аниқлаш учун ҳам муҳимдир.

Энг тактик мақсад иш ўринларига бўлган талаб ва таклифнинг мослашувидир. Бунга фақат ишчи кучига бўлган талаб ва таклифнинг мослашувига эришиш шартларига нисбатан комплекс ёндашув билан эришиш мумкин. Бу муаммони ҳал қилишда кўпинча оммавий ишсизликнинг олдини олишнинг зарур шarti бўлган иш ўринлари тизимини ривожлантиришга эътибор берилади.

Қишлоқ жойларда аҳолини иш билан таъминлашнинг самарадорлигини оширишда қуйидаги тамойилларга асосланиш ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф мослашувини таъминлашда муҳим ҳисобланади:

- ҳудуд аграр сектори ривожланиши ва унда ишчи кучига талабни шакллантиришнинг иқтисодий ва ижтимоий мақсадларини ўзаро мувофиқлигини таъминлаш;

- қишлоқда аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашда замонавий ноқишлоқ хўжалиги иш ўринларини яратишни рағбатлантиришда мавжуд хомашё ресурсларини ҳисобга олиш;

- қишлоқ меҳнат бозорини бозор механизми асосида тартибга солишнинг бозор механизми ва давлат томонидан тартибга солишнинг мақбул даражада ўзаро боғлиқлиги ва ўзвийлигини таъминлаш;

- қишлоқ жойларида яшаш минимуми истеъмол саватчасини ҳеч бўлмаганда ўртача иш ҳақи миқдорига тенглаштириш;

- қишлоқ жойлари ва қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш.

Иш билан бандликнинг мослашувчанлиги муаммосида асосий жиҳат – меҳнат турини танлашнинг ихтиёрийлиги ва меҳнатни камроқ вақт ичида ишлаб, яхшигина иш ҳақи олиш имконини берадиган қилиб ташкил этишдир.

Ҳозирги кунда иш билан бандликнинг ноъанавий шакллари – оилавий

тадбиркорлик, якка тартибдаги тадбиркорлик, касаначилик, иш билан бандликнинг замонавий шакллари, хизмат кўрсатиш ва қорамолчилик каби фаолият турлари билан шуғулланиш аҳоли бандлигини таъминлашнинг асосий йўналишларидандир.

Қишлоқда аҳолисини иш билан бандлик муаммоларини ҳал этишда ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг ҳамма ҳудудий устуворликларини жиддий қайта кўриб чиқиш зарур. Биринчи навбатда, ер муносабатлари истиқболлари, мулкчилик ва хўжалик юритиш шакллари, иқтисодий муносабатлар, бошқариш тизими ва бошқа элементлар билан бир қаторда тўлақонли буғин сифатида ушбу муаммони қишлоқ ва АСМни ҳудудий ривожланиш концепциясига ва прогнозлаштириш тизимига киритишни талаб қилади. Иккинчидан, АСМнинг ишлаб чиқариш ҳажми, даромадлар бошқа кўрсаткичлар билан боғлиқ ҳудудий-мақсадли ва тармоқ дастурларига ҳамда мамлакат ҳукумати томонидан тайёрланаётган бюджет режаси ва истиқболдаги стратегик дастурларга иш билан бандлик ва қишлоқ меҳнат бозорининг ҳудудий мақсадли кўрсаткичларини киритишни ҳисобга олиш зарур. Бунда бошқариш даражаси, мақсадлар ва қўйилган масалалардан келиб чиққан ҳолда, тартибга солишни иқтисодий механизмнинг усуллари ва воситалари ўзгаради.

Иш билан бандлик муносабатларини макродаражада ўрганиш меҳнат бозорини тартибга солишнинг асосий воситаси ҳисобланадики, бунда ишчи кучига бўлган эҳтиёжни кучайтириш ва ишчи кучининг самарали таклифини қўллаб-қувватлашга кўмаклашишда ижтимоий ва иқтисодий механизмлар алоҳида ўрин эгаллайди (1-жадвал).

Қишлоқ жойларида аҳоли иш билан бандлигини оширишнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизмлари элементларининг ўзаро муносабатларини ўрганиш нафақат мантиқий-функционал, балки, энг муҳими, мазкур механизмнинг асосий хусусиятларини тўлиқ очиб беришни таъминлайди.

Қишлоқ жойларда иш билан бандликни таъминлаш ва иш жойларини рағбатлантиришнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизмлари

Ижтимоий механизмлар	Иқтисодий механизмлар
<ul style="list-style-type: none"> – қишлоқ меҳнат бозорида паст рақобатбардошликка эга аҳоли гуруҳларини касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини шакллантириш; – ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳолининг иш билан бандлигига кўмаклашиш; – ишсизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш, ёлланма ишчиларнинг дастлабки ва иккиламчи мослашувчанлигини таъминлаш; – ижтимоий ҳимояга муҳтож фуқароларни иш-га жойлаштириш бўйича квотали иш ўрин-ларини шакллантириш; – меҳнатнинг ҳудудий, ва касбий эгилувчанлигини таъминлаш; – ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш; – меҳнат миграциясини рағбатлантиришнинг ташкилий механизмини такомиллаштириш; – қишлоқ жойларида иш ўринлари тузилиши ва сифати ўзгариши мослашувига кўмаклашиш; – ишчи кучининг касбий даражасини ошириш, ёллашда бажариладиган ишларга қўйиладиган талабга ишчи кучининг сифатий таркиби мувофиқлигини таъминлаш; – қишлоқ ишсиз аҳолисининг касбий маълумот даражасини ошириш, меҳнат бозорида барқарор талаб мавжуд бўлган касбларга ўқитиш ва қайта ўқитиш. 	<ul style="list-style-type: none"> – қайта ишлаш ва инфратузилма корхоналарида янги иш ўринларини яратган корхоналарга солиқ ва кредитлар бўйича имтиёзлар бериш; – ишлаб чиқаришни кенгайтиришда фойда (даромад) солиғи бўйича имтиёзлар бериш; – қишлоқ ҳудудларининг ишлаб чиқариш хусусиятларига кўра инвестиция фаолиятини рағбатлантириш; – кичик бизнес субъектлари, айниқса оилавий тадбиркорлик фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш; – кичик бизнес субъектларини имтиёзли кредитлаш бўйича шарт-шароитлар яратиш; – қишлоқ жойларда иш билан бандликнинг янги шаклларини яратиш; – касаначиликни ривожлантиришга йўналтирилган иш билан бандликнинг эгилувчанлик хусусиятларини аниқлаш; – иш билан бандликнинг ностандарт шаклларини кенгайтириш; – қишлоқ хўжалигида интенсив ривожланишни таъминлашга йўналтирилган янги иш ўринларини шакллантириш; – қишлоқ жойларда яқка тартибдаги меҳнат фаолиятини рағбатлантириш; – қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ва қайта ишлаш саноати секторларининг асосий маҳсулотларини экспорт қилишни қўллаб-қувватлаш.

Ҳудудий даражада унинг ривожланишининг асосий иқтисодий-ижтимоий параметрларининг мувофиқлиги, хусусан, иш билан бандлик сиёсати ва қишлоқ меҳнат бозорининг мақсадлари ҳамда устувор йўналишлари узвий боғлиқ ҳолда мувофиқлиги амалга оширилиши керак. Қишлоқда иш билан бандлик сиёсатининг устувор йўналишлари, мақсадлари билан АСМ соҳасида молия-кредит, таркибий, инвестицион ва ташқи иқтисодий сиёсатнинг мувофиқлиги назарда тутилади. Ушбу блокка, биринчи навбатда, маҳсулотлар сотиб олишнинг ташкилий масалалари ва озиқ-овқат соҳасидаги интервенциялар, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларининг даромадларини қўллаб-қувватлаш механизми ва

озиқ-овқат импортини тартибга солиш киради.

Ҳудудий қишлоқ меҳнат бозоридаги талаб кўп жиҳатдан амалга ошириладиган демографик, миграцион ва ижтимоий сиёсатга боғлиқ. Бунга боғлиқ ҳолда ҳудудни демографик ривожланишининг концепциясини ишлаб чиқишда унинг қишлоқ меҳнат ресурслари билан таъминланганлигига таъсирини ҳисобга олиш керак. Қишлоқда ижтимоий соҳани, айниқса, уй-жой ва маданий-маиший объектлар қурилишини ривожланиши қишлоқ меҳнат ресурсларида таркибий силжишларни ва аҳоли иш билан бандлигини истиқболларини ҳисобга олмасдан туриб амалга ошириш мумкин эмас.

Маҳаллий ўзини ўзини бошқариш органлари даражасида аҳолини иш билан бандлик соҳасида муаммолар мавжуд бўлган ҳудудлар ривожланишини иқтисодий ва ижтимоий вазифаларининг ўзаро боғлиқлиги ва мутаносиблиги шахсий хўжаликларда иш билан банд бўлган меҳнатга лаёқатли аҳолига ёрдам бериш, қишлоқ кооперацияси тизимида янги иш ўринларини ташкил қилиш, миллий ҳунармандчилик ва касаначиликни ривожлантиришда аниқ ифода этилиши керак [5].

Микродаражада, яъни қишлоқ хўжалик корхоналари ва деҳқон (фермер) хўжаликлари тизимида иш билан бандлик сиёсати персонални ривожлантириш жараёнларини тартибга солиш, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, иқтисодий жиҳатдан нуфузли иш ўринлари яратиш, ишсизликнинг олдини олиш ва ёрдамчи хўжаликлар ташкил қилиш чораларини ўз ичига қамраб олиши керак.

Қишлоқ аҳолисининг иш билан бандлигини таъминлашда меҳнат бозорини ягона тизим сифатида шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари даражасида тадқиқ этиш муҳимдир. Бунда ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф ҳам сон жиҳатдан, ҳам сифат кўринишида ўзаро боғлиқ бўлиши керак. Бу эса қишлоқ жойларида ишчи кучининг сифатий таркиби (малака даражаси, касбий мутахассислиги) шаҳарга нисбатан анча пастлигини билдиради. Шунинг учун ҳудудий меҳнат бозорининг самарали ривожланишида қишлоқ меҳнат бозорининг ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда мақсадли дастурлар ишлаб чиқишда тизимли ёндашиш зарур. Шу билан бирга, қишлоқда ишчи кучининг касбий ҳаракатчанлигини ошириш ҳисобига ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишда интенсив ривожланиш бўйича чоралар кўрилиши керак. Аграр секторда инвестицион жараёнлар сустлиги ва мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг бошқа иқтисодий тармоқлари ва соҳаларга нисбатан ўсишининг нисбатан пастлиги ҳозирги давр учун хосдир.

Иш билан бандликни таъминлашнинг ижтимоий-иқтисодий механизмлари амал қилишининг асосий мақсади бўлиб,

меҳнатга бўлган талаб ва таклифни самарали мослашишига эришиш ҳисобланади. У иқтисодийни малакали ва интизомли ишчиларга бўлган эҳтиёжини, аҳолини бўлса – ишчилар учун ишлашига етарлича сабаб бўлиб хизмат қиладиган муносиб иш ҳақи ва шароитларга эга бўлган иш ўринларига бўлган эҳтиёжини қондириш керак. Умумий мақсаддан келиб чиққан ҳолда яқин келажакда қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлаш вазифалари муносиб иш ўринлари яратишни амалга оширишдан иборатдир.

Аҳолини иш билан таъминлаш мақсадлари ва вазифаларига қўйидагиларни киритишимиз мумкин:

–стратегик мақсадлар: оқилона иш билан бандликка эришиш ёки касбий-малакали, ҳудудий, ишлаб чиқариш, психологик ва бошқа иш билан банд бўлганларнинг таркибини мавжуд иш ўринлари таркибига энг юқори мослигига эришиш. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашни бу мақсадлари узоқ муддатли режалаштириш асосида стратегик аҳамиятга эга;

–меҳнат бозоридаги жорий ва тактик вазифалар: талаб ва таклиф нисбатини ўзгариши, иш билан бандликда нумутаносибликни бартараф қилиш; ҳудудий тузилма йўналтирилган тармоқ ва ҳудудий меҳнат бозорларини такомиллаштириш; иш билан бандликни яхшилаш ва ишсизликни камайтириш; унинг оқибатларини юмшатиш ва бошқалар [2].

Ишчи кучига талаб ва таклифни тартибга солиш иқтисодий механизми бу вазифаларини қисқа муддатли ёки ўрта муддатли режалаштиришнинг элементи-га мос равишда тактик маънога эга. Тактик вазифалар стратегик мақсадлар доирасида амалга оширилади.

Кўп ҳолларда бир вазифа бошқаларига боғлиқ бўлмаган ҳолда амалга ошмайди. Шу билан бирга меҳнат бозорини тартибга солиш механизми ўзгариб борётган ижтимоий-иқтисодий шароитларга мослашиши, тартибга солишни аниқ усларини танлаш, меҳнат бозори конъюктурасидан келиб чиққан ҳолда олдиндан мўлжалланган масалаларни ечили-

шида устуворликни таъминлашдан иборат.

Аҳолининг иш билан бандлигини оширишнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизми ўз хусусиятларига кўра ишчи кучига бўлган талаб ва унинг таклифини шакллантирувчи элементлар мажмуасидан иборат бўлади. Аҳолининг иш билан бандлигини оширишнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизми – бу ишчи кучига бўлган талаб ва унинг таклифи ўртасидаги нисбатларга муайян таъсир кўрсатувчи, уни мазмунан тўлдирувчи ижтимоий-иқтисодий шакллар ва омилларни ўз ичига олувчи элементлар мужмуидир.

Ҳозирги кунда қишлоқ жойларда аҳолини иш билан таъминлашдаги муаммолар қуйидагилардан иборат:

1. Қишлоқ жойларида таркибий ва яширин ишсизликнинг мавжудлиги. Бундан кўринадики, иқтисодиёт тармоқларидаги технологик ва мулкчилик муносабатларининг ўзгариши таркибий ишсизлик даражасининг ошишига олиб келмоқда. Ишчи кучи нархининг паст даражаси яширин ишсизликнинг кўпайиб бориши омилларидан бири ҳисобланади, чунки ишсизлик муайян вақтгача корхоналарнинг молиявий аҳволи учун ҳаддан ташқари оғир юк бўлмайди.

2. Малакали кадрларнинг тақчиллиги. Иқтисодиётда меҳнат тақсимотининг чуқурлашиб бориши, замонавий янги тармоқларнинг вужудга келиши ва бунинг натижаси сифатида иш билан бандлик инновацион тури шаклланиши учун асос яратмоқда. Бунинг натижасида ноқишлоқ хўжалиги иш ўринларининг кенгайиши ҳисобига замонавий касблардаги малакали кадрларга бўлган талаб ортиб бормоқда.

3. Қишлоқ меҳнат бозори инфратузилмасининг етарли даражада ривожланмаганлиги. Меҳнат бозори сифатий хусусиятининг энг муҳим мезони унинг инфратузилмасининг ривожланиш даражасидир. Инфратузилма иқтисодиётда турли хўжалик тизимлари ва бу тизимлардаги асосий субъектлар ўртасида фаол ўзаро боғлиқликни таъминлаш учун шарт-шароит яратиши зарур. Меҳнат бозори

инфратузилмасининг асосий функцияси иш берувчи билан ходим ўртасидаги иш кучининг нархи, меҳнат шароити, ходимнинг муайян ижтимоий муаммоларини ҳал қилиш, иш билан банд бўлган ва банд бўлмаган аҳолини касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, иш жойларини яратиш ва сақлаш, аҳолига ахборот хизматларини кўрсатиш, ишчи кучининг ҳаракатчанлигини қўллаб-қувватлаш, ижтимоий-меҳнат низоларини тартибга солиш хусусидаги муносабатларни йўлга қўйишдан иборатдир.

4. Ишсизлик давомийлигининг юқорилиги, бу кўрсаткич ишсизлик муддати-ни ўртача 6-7 ойгача чўзмоқда. Бунинг натижасида, ишлаб чиқаришда банд бўлмаган меҳнат ресурслари салмоғининг ошиб бориши бир неча ўн минглаб кишилар иш вақтининг йўқолишига олиб келмоқда.

6. Қишлоқ меҳнат бозорида иш қидираётганлар учун бўш иш ўринлари ҳақида ахборот олишнинг қийинлиги, иш берувчиларнинг бўш иш ўринлари ҳақида ахборотни сир тутиши. Кўпчилик иш берувчилар, «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг талабларига қарамасдан иш билан бандлик хизмати органларига бўш иш ўринлари ҳақида тўлиқ ахборотни бермайдилар. Улар бошқа имкониятлардан фойдаланиш мақсадида қариндошлари, ўзининг корхонасидаги яқин танишлари орқали бўш иш ўринларига номзодларни танлайдилар.

Қишлоқ жойларида ишчи кучига бўлган талабни оширишнинг, яъни янги иш жойларини яратишнинг иқтисодий механизмини тартибга солиш қуйидаги чора-тадбирлар орқали амалга оширилади:

– инвестициявий фаолликни рағбатлантириш. Имтиёзли кредитлаш тизимидан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқаришни ривожлантириш бўйича рағбатлантиришни амалга ошириш; иқтисодиётнинг реал секторини ривожлантиришга йўналтирилган кредитлар фоиз ставкасини оптимал ўрнатиш ва кредитлаш бўйича маъмурий тўсиқларни бартараф этиш; капитал қуйилмалар манбаси сифатида амартизация сиёсатининг ролини

ошириш; амортизация ажратмаларидан инвестиция йўналишида тўлиқ фойдаланишни таъминлаш; хорижий капитал ва аҳоли жамғармаларини инвестиция соҳасига жалб қилиш имкониятларини рағбатлантириш;

–фаол таркибий сиёсатни ва иқтисодиётни инновацион ривожланишини таъминлаш. Иш билан бандлик жараёнларини такомиллаштириш талабларини ҳисобга олган ҳолда техник-иқтисодий ривожланишнинг узоқ муддатли истиқболларини ишлаб чиқиш; давлат кафолатларидан фойдаланган ҳолда иқтисодиётнинг уствор йўналишлари доирасида лойиҳаларни имтиёзли кредитлаш; иқтисодий жиҳатдан нуфузли иш ўринларини яратишга кўмаклашувчи инвестиция ва илмий-техникавий давлат дастурларини амалга оширишни фаоллаштириш; рақобатбардошлигини ошириш имкониятига эга молия-саноат гуруҳларида фан сиғими юқори технологиялар асосида инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш; йирик молия-ишлаб чиқариш тузилмаларида молиявий капитални таъминлаш бўйича интеграцияни яратиш;

–ялпи талабни рағбатлантириш. Корхоналар томонидан айланма маблағларнинг йўқотилиши ва ишлаб чиқариш қувватининг паст даражаси шароитида давлат буюртмаларини фаоллаштириш асосида ҳам ишлаб чиқарувчиларни, ҳам истеъмолчиларни ҳимоялаш бўйича миллий маҳсулотларимизга ялпи талабни рағбатлантириш; истеъмолчилар талабини рағбатлантириш учун меҳнат баҳосини, яъни реал иш ҳақи миқдорини ошириш зарур. Бунга ишлаб чиқариш фаолиятини кенгайтириш ҳамда ялпи даромадни тақсимлаш жараёнида меҳнатга ҳақ тўлаш улушини ортиши асосида эришиш мумкин. Моддий ишлаб чиқариш соҳасида ишловчилар меҳнат ҳақи билан бюджет соҳасида ишловчиларнинг тариф сеткалари ўртасида мувофиқликни таъминлаш орқали турли тармоқ ишчилари меҳнатига ҳақ тўлашнинг миқдорий фарқини қисқартириш эвазига меҳнатга ҳақ тўлаш тизимини такомиллаштириш зарур. Шунингдек, даромадларнинг тақсимланиши

бўйича аҳоли ўртасида табақаланишни қисқартириш [1].

–худудий сиёсатни такомиллаштириш. Қайта тақсимлаш жараёнларини оптималлаштириш ва ўз-ўзини ривожлантириш учун шарт-шароитларни яратиш йўли билан дотацияга тушган ҳудудларни қисқаритириш зарур. Ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ҳолатини тенглаштиришга ва самарадорлигини оширишга йўналтирилган чора-тадбирларни ишлаб чиқиш зарур.

Давлат иш билан бандлик сиёсати республикамик ижтимоий-иқтисодий сиёсатининг таркибий қисми сифатида меҳнат салоҳиятидан самарали фойдаланиш ва унинг ривожланиши бўйича иш билан бандлик муаммоларини ечишга йўналтирилган иқтисодиётнинг ривожланиш даврига мувофиқ иш кучини иқтисодиёт соҳалари ва тармоқлари ҳамда иш билан бандлик кўринишлари бўйича қайта тақсимлашда ижтимоий жиҳатдан мувофиқ иш билан бандлик даражасини таъминлашга йўналтирилиши зарур.

Қишлоқ аҳолисининг оқилона иш билан бандлигини таъминлашнинг такомиллаштирилган янги механизми қуйидаги асосий шарт-шароитларнинг таъсирини тартибга солиши лозим: ишчи кучига бўлган талабнинг ошиши ва унинг таклифининг камайиши; ёлланма иш кучига меҳнат ҳақини (нархини) энг паст миқдорини аҳоли жон бошига тўғри келадиган минимал истеъмол бюджетидан кам бўлмаган ҳолда белгилаш; меҳнатга қобилиятли ўсмирлар, пенсионерлар, кўп болалик аёллар ва ногиронлар иш билан бандлигини оширишни рағбатлантириш; ишсизларнинг малакаси, рақобат қобилияти ва касбий ҳаракатчанлигини ошириш, меҳнат бозори инфратузилмасининг самарали ривожланишини таъминлаш ва бошқалар.

Қишлоқ жойларда аҳолининг иш билан бандлигини ошириш қўйидаги самарали иқтисодий ва ижтимоий тадбирларни ўз ичига олади:

–миллий даражада: иш ҳақини оширишга йўналтирилган рақобатни кучсизлантириш мақсадида юқори даромадли фирмаларнинг даромадини ушлаб туриш

ва нисбатан кам даромадли корхона ва фирмаларни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган солиқ солишнинг юқори даражасини ўрнатилиши; кичик тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш; янги иш ўринлари сонини кенгайтириш, яъни меҳнатга бўлган талабни рағбатлантириш мақсадида солиқ имтиёзлари ва кредитлар бериш; турмушни, моддий ва ўй-жой шароитларини яхшилаш шартлари билан бўш иш жойлари мавжуд бўлган ҳудудларга ишчи кучи ортиқча бўлган ҳудудлардан оиласи билан кўчиб ўтишга субсидия ва кредитларни бериш йўли орқали ишчи кучининг касбий ҳаракатчанлигини ошириш; қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ва қайта ишлаш саноати секторларининг асосий маҳсулотларига давлат буюртмасини белгилаш; рақобатбардош бўлмаган қишлоқ ишчиларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш; қишлоқ ишсизларининг касбий таълим даражасини ошириш, меҳнат бозорида барқарор талаб мавжуд бўлган касбларга ўқитиш ва қайта ўқитиш;

– ички меҳнат бозорида: корхоналарнинг молиявий ҳолатидан қатъий назар, тенг меҳнат хизматига тенг иш ҳақи кафолати; иш берувчилар ва ёлланма ишчилар ўртасида иқтисодий рағбатлар бўйича шартномавий муносабатларни тартибга солиш; меҳнатга ҳақ тўлашнинг умумий тарифини яратиш.

Шундай қилиб, қишлоқ меҳнат бозорини тартибга солишнинг ижтимоий-иқтисодий механизми иш билан бандлик даражасини ошириш ва ишсизликни йўл қўйиладиган даражасигача қисқартириш зарур. Янги технологияларни қўллаш ва

ишлаб чиқаришни қайта ташкил этиш билан боғлиқ бўлган самарали иш билан бандликка эришиш қишлоқ аҳолисининг иш билан бандлик дастурларини ишлаб чиқишда эътиборга олинаши зарур.

Қишлоқ меҳнат бозорида ишчи кучининг рақобатбардошлигини ошириш ҳамда иш билан бандлик хизматини ташкилий жиҳатдан такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

– ишчи кучининг сифатий таркибини такомиллаштириш омили сифатида янги ахборот технологиялари базасида узлуксиз қишлоқ хўжалик таълим тармоғини ислоҳ қилиш ва узлуксиз касб-хунар таълими тизимини ривожлантириш;

– меҳнат бозорида қишлоқ аҳолисининг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида кадрлар салоҳиятини ошириш, иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларига хос кадрларни илдамловчи касбга таёрлаш тизимини шакллантириш;

– ҳудудий даражада бўш иш ўринлари ягона маълумотлар банкини яратиш;

– вақтинчалик ишсиз қишлоқ аҳолисини қўллаб-қувватловчи ижтимоий ҳимояни кучайтириш чора-тадбирлар тизимини такомиллаштириш;

– мустақил иш излаш кўникмаларини шакллантириш;

– ҳудудий даражада қишлоқ аҳолисини иш билан бандлигини ривожлантириш ҳолатини истиқболлаштириш;

– иш излаб юрган фуқаролар ва ишчиларга бўлган эҳтиёж, касбий таълим олиш имкониятлари ҳақида иш берувчиларга ва аҳолига тезкор маълумотлар тақдим этиш.

Манба ва адабиётлар:

1. Смирнов С. Методы оценки государственной политики занятости // Вопросы статистики. - 1998. - № 4. - С. 29-34.
2. Стрельченко Е. А., Овчинников В. Н. Механизм регулирования занятости и его особенности в переходной экономике // Социально-экономические проблемы народонаселения, занятости и перехода к устойчивому развитию России, 1999. Б. 123-125.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сонли «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси» Фармонида 1-илова // Lex.uz
4. Холмўминов Ш.Р. Қишлоқ меҳнат бозорининг шаклланиши ва ривожланишини моделлаштириш // Дис. и.ф.д. –Т.: 1998. - 60 б.
5. Холмўминов Ш.Р., Арабов Н.У. Меҳнат бозори инфратузилмаси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Фан ва технологиялар”, 2016. -55 б.